

Kalocsai katona kispapok az első világháborúban

előadás – vázlat az MTA SZAB Modernkori Egyháztörténeti Munkabizottsága „Egyházak és a hadsereg a 18-20. században” c. konferenciájára, 2008. április 18. Szeged
Dr. Lakatos Andor levéltárvezető, Kalocsai Főegyházmezei Levéltár

Bevezető a forrásról

KFL.I.1.a. Res militaris 1918-1919-es két vastos iratcsomója, az első a katona kispapok „összegyűjtéséről” a háború végeztével, a második pedig sajátkezü vallomásaikról, katonaélményeikről.

Pontosabban:

- katonaságtól fölmentett (9 v. 14?) és föl nem mentett (9) kispapokról, összesen 18 névvel
- tartózkodási helyek, hadifoglyok (5?) összesen 20 névvel
- teológus kispapok vallomásai katonai élményeikről 1919-ből (16) és 1920-ból (4), 20 névvel
- a kisszeminárium anyakönyvi bejegyzései 8 elhunyt személy nevével

Mindebből: összesített névsor 37 fő, a további életutak vizsgálatával, a meghalt személyek adatainak bizonytalanságait figyelembe véve összességében, statisztikailag 40 fővel számolhatunk.

Számok, statisztika

A háborúban a kisszeminárium hallgatók voltak érintettek (hivatás-előkészítő szeminárium, gimnazisták 6-8. osztályai) a sorozásokban érintett évfolyamokban összesen 140 személyt találunk az anyakönyvekben, közülük 40 lett a háborús események részese, vagyis kb. 30 %-os az érintettség.

Ha a sorsokat tekintjük: kb. 5 fő (12 %) halt hősi halált, legalább 6-7 hadifogságba került (15 %), és általában valamilyen tiszti rangban szolgáltak. 22-en tértek vissza a papnövendékek sorába (55 %), és 21 fő pap is lett közülük ismereteink szerint. 11 személy világi pályára lépett, 3 fő későbbi sorsáról nincs tudomásunk.

A számok értékelése, megfigyelések

Az elhunytak száma, aránya „nem sok”, ha az egyébként hírhedt első világháborús veszteségi statisztikákhoz viszonyítunk, ill. figyelembe vesszük, hogy az említett személyek gyakran több frontot is megjártak.

A világi pályára lépők aránya esetében sincs jelentős eltérés a korábbi időszak adataihoz képest.

A beszámolók alapján a fronton tapasztaltak nem törték meg a kispapjelölteket, a történeteket a hazaszeretet és kötelességtudat fényénél ítélték meg, nincs nyoma különösebb szomorúságnak, panaszoknak. Általában nem érezték „vesztesnek” magukat. Sokan kaptak valamilyen katonai elismerést-kitüntetést, a győzelmekre büszkék voltak.

A szolgálat idején az egyházmegye igyekezett számukra tavasszal három hónapos iskolai kurzusokat szervezni, ezek időnként sikerültek, így a katonák jó része folytathatta-befejezhette tanulmányait, leérettségizhetett. Így a katonai évek a tanulmányok terén sem jelentettek különösebb hátrányt vagy törést. Igaz, ez a tanfolyam nem minden évben valósulhatott meg.

A szerényebb mértékű veszteség egyik oka lehet, hogy a kisszeminaristák általában tisztekként szolgáltak. Bevonulásuk után tiszti iskolát végeztek, utána gyakran a katonák képzésében-oktatásában vettek részt. Ha hadifogságba estek, szintén külön elbánásban, jobb ellátásban részesültek. Nyelvtudásukat is hasznosíthatták.

A beszámolókból több helyütt is érződik (és talán az imént elmondottakból is következik), hogy feszültségek voltak a közkatona (bakák) és a tisztek között. Kispap létük miatt ugyan általában nem érte megkülönböztetés őket, de említették pl. hogy a tartalékos állományt a

front mögött nem szerették, mert ott gúnyos megjegyzéseket is kaptak. A feszültség leginkább a hadifogságban nyilvánult meg (ott már nem volt meg a visszatartó katonai fegyelmezés), olyannyira, hogy szinte gyűlöletes megnyilvánulásokról is beszélhetünk. Egy beszámoló szerint a bakákat a hadifogságban az egyébként elkülönített tiszték kerülték, mert találkozáskor nem győzték kifejezni örömüket, hogy tisztjeik ilyen sanyarú sorsra jutottak. Ez odáig fajult, hogy a fogva tartókkal jobb volt a kapcsolat, mint a fogolytársakkal. (Az angol hadifogságot szinte „élvezték”, Olaszország népe viszont általában kifejezte ellenszenvét. Néhány, 1920-ban írott beszámoló későbbi eseményekre, hadifogoly élményekre és a Tanácsköztársaság alatti Duna-menti ellenforradalom eseményeire is kitér. Utóbbi eseményeket, vagyis a vörös korszakot antiszemita alapon, a zsidóság uralmának időszakaként ítélték meg, zsidó-keresztény ellentétre egyszerűsítve a problémát.

**Feljegyzések a KFL.I.1.a. Res militaris első világháború utáni két iratcsomójáról:
a katona kispapok ügyéről 1918-1919-ben.**

Az egyik akta a katona kispapok „összegyűjtését”, katonai szolgálat alóli felmentésük ügyét tartalmazza 1918-ból, a másik akta (Diversa címszóval, iktatószám nélkül, 1919-ből) 20 kispap növendék írásos beszámolóját tartalmazza a háborús évekről, katonai élményeikről (közülük 16 beszámoló 1919 tavaszán kelt, 4 pedig 1920-ban).

4601/1918. sz. pr. 1918. szept. 27. Katonaságtól fölmentetett 14 kispap

Tartalom: Várady L. Árpád érsek augusztusi kérelmére a katonai bizottság szept. 10-én határozott 14 papnövendék tényleges katonai szolgálat alóli felmentéséről (az értesítést a miniszter rendeletéből Dr. Breyer István min. o. tanácsos küldte 1918. szeptember 21-én), a lista a következő:

Kellner István

Simon Mátyás

Unterreiner Károly

Berenc Imre (helyesen Ádám)

Morvay István

Máhig Ervin

Popovits Döme

Kollár Mátyás

Raffai István

ugyanekkor 8 másik személyt nem talált felmenthetőnek, ők a következők:

Léh Ferenc

Laczkó Péter

Greksa Sándor

Faragó József

Habram János

Schneider Ferenc

Förts János

Baranyi László

Kleiner Péter felmentési ügyét továbbították a hadsereg-főparancsnoksághoz, mivel a hadrakelt sereghez tartozott.

Ad 60/918. sz. alatt, dátum nélkül szerepel egy feljegyzés az aktacsomóban kb. A/6-os méretben, 20 névvel, akik mintha hadifogságba kerültek volna, a lista élén ugyanis egy szó áll: Foglyok, majd kettőspont után következik a felsorolás:

Berta Imre – Várkesző (Vas m.)

Huber János – Vaskút

Kajdics Antal – Brács

Temmer János – Katymár

Wetzstein Ádám – Csátalja

egy vonnallal áthúzva a papír, majd folytatódik a lista (csak az első öt név lett volna fogoly?)

Baranyi László – Kiskunmajsa

Csiszár Géza – Kalocsa

Faragó József – Topolya

Förts János – Kalocsa

Gerencsér Zoltán – Bulkeszi

Gruber József – Baja

Habram János – Kiskunhalas

Kleiner Péter – Bácsszentiván
 Laczkó Péter – Hercegszántó
 Léh Ferenc – Szentfülöp
 Mehringer Sándor – Béb (Veszprém m.)
 Rigó Ferenc – Kalocsa
 Schneider Ferenc – Hódság
 Temonovics József – Kalocsa
 Vass Tivadar – Ránkfüred (Abaúj m.)

A névjegyzék feltehetően a személyek tartózkodási helyének összegyűjtésére szolgált, két alfabetikus sorából nagy valószínűséggel csak az első jelent valóban hadifoglyokat, mert utána egy vízszintes vonalat húztak, és a névsor is újakezdődött.

Az 1919-es és 1920-as vallomások csomóban (Diversa) előforduló nevek, azaz a vallomást tett személyek (összesen 20 fő, 16 1919-ből és 4 1920-ból) a következők:

Baranyi László
 Berencz Ádám
 Berzsényi Lajos
 Csiszár Géza (1920)
 Erdős József Sándor
 Fritz Ferenc (1920)
 Kellner István
 Laczkó Péter
 Léh Ferenc
 Máhig Ervin
 Mehringer Sándor
 Morvay István
 Negele Pál
 Nuszpl János
 Popovits Döme
 Raffai Imre
 Schneider Ferenc István
 Szöllősi János (1920)
 Temonovics József (1920)
 Unterreiner Károly

A fentiekben említett névlisták összesítése (37 név), és későbbi sorsuk említése a következő:

Baranyi László	vallomás	papnövendék (1919) pap lett
Berencz Ádám	vallomás	papnövendék (1919) pap (1942)
Berta Imre	-	pap (1942)
Berzsényi Lajos (?)	vallomás	papnövendék (1919) pap, degradatio (pers.)
Csiszár Géza	vallomás (1920)	papnövendék (1921) pap (1942)
Erdős József (Oberlich)	vallomás	papnövendék (1919) pap (1942)
Faragó József	-	világi lett (Bp.)
Förts János	-	?
Fritz Ferenc	vallomás (1920)	papnövendék (1921) pap (1942)
Gerencsér Zoltán	-	?
Greksa Sándor (vitéz Szentlászlói)		világi tisztviselő lett
Gruber József	-	elhunyt

Habram János	-	világi lett
Huber János	-	világi, fiskális Baján
Kajdics Antal	-	világi (Jug.)
Kellner István (?)	vallomás	papnövendék (1919) ?
Kleiner Péter	-	pap (1942)
Kollár Mátyás	-	világi (Jug.)
Laczkó Péter	vallomás	papnövendék (1919) világi orvos (Gara)
Léh Ferenc	vallomás	papnövendék (1919) pap (Jug.)
Máhig Ervin	vallomás	papnövendék (1919) pap (1942)
Mehringer Sándor	vallomás	papnövendék (1919) pap (1942)
Morvay István	vallomás	papnövendék (1919) pap (1942)
Negele Pál	vallomás	papnövendék (1919) világi orvos lett
Nuszpl János	vallomás	papnövendék (1919) pap (1942)
Popovits Döme	vallomás	papnövendék gör. kat pap (Munkács)
Raffai Imre	vallomás	papnövendék (1919) pap (1942)
Raffai István	-	világi lett, jegyző Solton
Rigó Ferenc	-	világi lett
Schneider Ferenc István	vallomás	papnövendék (1919) pap (1942)
Simon Mátyás (559.)	-	papnövendék (1921) pap (coop. in Jánoshalma)
Szóllósi János	vallomás (1920)	papnövendék(1921) pap (1942)
Temmer János	-	világi, intéző Bácsborsódon
Temunovics József	vallomás (1920)	papnövendék (1921) pap (1942)
Unterreiner Károly	vallomás	papnövendék (1919) pap (1942)
Vass Tivadar	-	elhunyt
Wetzstein Ádám	-	papnövendék (1921) pap (1942)

A kérdőjeles nevek (2) kivételével mindenki megtalálható a kisszeminaristák névjegyzékében az 1915-ös sematizmusban, ill. az anyakönyvben. (A Nagyszemináriumból nem vitték el katonának a papnövendékeket.)

A KISSZEMINÁRIUM ANYAKÖNYVÉNEK MEGJEGYZÉSEI SZERINT a háború idején meghaltak a következő személyek (1910-1917 között anyakönyvezett sorszámok 441-582, tehát kb. 140 név, közülük kerültek ki a meghaltak):

Schön Sebestyén (442.)

Gruber József (461.)

Kukovics György (470.)

Knezevich József (480.) + ut saecularis

Helfert András (490.) + ut saecularis

Kiss Antal (499.)

Vass Tivadar (Theodor) (524.)

Szabó József (577.)

(Zárójelben az anyakönyvezési számok szerepelnek.) Ez összesen nyolc halott, akik között csak két név szerepelt a 37 fős adatgyűjtésünkben. Viszont nem biztos, hogy mindenki háborús halott volt, időnként betegségek is előfordultak (ha ezt leírták megjegyzésben, értelemszerűen kihagytam). Az említett személyek jó részénél viszont csak egy kereszt jelzi a halált, és ritkán térnek ki a körülményekre. Zömük halála mégis valószínűsíthetően kapcsolatban volt a háborúval.

Megfigyelések: van tehát 37 nevünk, ill. tágabban értelmezve, az elhunytak névsorát is ide számítva újabb hat személy, azaz 43 főről beszélhetünk. Kb. 40 kisszeminarista volt konkrétan érintett az akták szerint a háború eseményeiben, 1910-1917 között egyébként 140-en iratkoztak be az intézménybe, közülük került ki az említett tábor. Vagyis kb. 30 %-os az érintettség.

A 37 vizsgált életutat az elhunytak közül még kb. három fővel kiegészítve statisztikailag 40 főről beszélhetünk, akik közül hősi halált halt 5 személy (12 %). 22 személyt találunk meg a visszatért papnövendékek sorában (55 %), 21 fő lett pap ismereteink szerint a névsorból. 11 személy világi pályára lépett, 3 fő későbbi sorsáról sajnos nincsenek információink. A 11 „világi” bejegyzés az anyakönyvben a negyven fős vizsgált névsort tekintve nem tekinthető különösebben soknak. Más éveket végiglapozva az arány hasonló, ne feledjük, hogy kisszemináriumról, vagyis a papi hivatásra felkészítő gimnáziumi évekről volt szó. A kisszeminaristák közül viszonylag sokan más pályát választottak.

Az öt elhunyt személy szintén „nem sok”, különösen ahhoz képest nem, hogy a beszámolók szerint a kisszeminaristák katonaként általában több frontot is megjártak. Ismeretesek a frontokon szolgálók szomorú statisztikái, erről maguk a beszámolók is említést tesznek. Sokszor néhány hét alatt szinte teljesen megsemmisült, kicserélődött egy ezred katonai állománya.

A szerényebb mértékű veszteség egyik oka lehet, hogy a kisszeminaristák általában tisztekként szolgáltak. Bevonulásuk után tiszti iskolát végeztek, utána gyakran a katonák képzésében-oktatásában vettek részt. Ha hadifogságba estek (kb. 5 fő), szintén külön elbánásban, jobb ellátásban részesültek. Nyelvtudásukat is hasznosíthatták.

A beszámolókból több helyütt is érződik (és talán az imént elmondottakból is következik), hogy feszültségek voltak a közkatonák (bakák) és a tisztek között. Kispap létük miatt ugyan általában nem érte megkülönböztetés őket, de említették pl. hogy a tartalékos állományt a front mögött nem szerették, mert ott gúnyos megjegyzéseket is kaptak. A feszültség leginkább a hadifogságban nyilvánult meg (ott már nem volt meg a visszatartó katonai fegyelmezés), olyannyira, hogy szinte gyűlöletes megnyilvánulásokról is beszélhetünk. Egy beszámoló szerint a bakákat a hadifogságban az egyébként elkülönített tisztek kerülték, mert találkozáskor nem győzték kifejezni örömeiket, hogy tisztjeik ilyen sanyarú sorsra jutottak. Ez odáig fajult, hogy a fogva tartókkal jobb volt a kapcsolat, mint a fogolytársakkal. (Az angol hadifogságot szinte „élvezték”, Olaszország népe viszont általában kifejezte ellenszenvét.

A beszámolók alapján a fronton tapasztaltak nem törték meg a kispapjelölteket, a történeteket a hazaszeretet és kötelességtudat fényénél ítélték meg, nincs nyoma különösebb szomorúságnak, panaszoknak. Általában nem érezték „vesztesnek” magukat. Sokan kaptak valamilyen katonai elismerést-kitüntetést, a győzelmekre büszkék voltak.

A szolgálat idején az egyházmegye igyekezett számukra tavasszal három hónapos iskolai kurzusokat szervezni, ezek időnként sikerültek, így a katonák jó része folytathatta-befejezhette tanulmányait, leérettségizhetett. Így a katonai évek a tanulmányok terén sem jelentettek különösebb hátrányt vagy törést. Igaz, ez a tanfolyam nem minden évben valósulhatott meg.

Néhány, 1920-ban írott beszámoló későbbi eseményekre, hadifogoly élményekre és a Tanácsköztársaság alatti Duna-menti ellenforradalom eseményeire is kitér. Utóbbi eseményeket, vagyis a vörös korszakot antiszemita alapon, a zsidóság uralmának időszakaként ítélték meg, zsidó-keresztény ellentétre egyszerűsítve a problémát.

Kalocsa, 2008. április 10.

(Dr. Lakatos Andor)
levéltárvezető